

КРИТЕРІЇ ПРАВОМІРНОСТІ МОРАТОРІЇВ НА ПРИМУСОВЕ ВИКОНАННЯ РІШЕНЬ ГОСПОДАРСЬКИХ СУДІВ

CRITERIA FOR THE LEGITIMACY OF MORATORIA ON THE ENFORCEMENT OF COMMERCIAL COURT JUDGMENTS

Озадовський І.Л., аспірант кафедри економічного права та економічного судочинства

Навчально-науковий інститут права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена визначенню критеріїв правомірності мораторіїв на примусове виконання рішень господарських судів. Автор вважає, що під мораторієм на примусове виконання судових рішень мається на увазі формально тимчасова заборона на примусове виконання деяких судових рішень, яка є прямою вимогою закону і не пов'язана із вирішенням спору судом. Встановлено, що наразі в Україні сформувалася значна кількість таких мораторіїв, що є однією з основних причин невиконання рішень судів. У статті вказується, що оскільки мораторії на примусове виконання судових рішень встановлюються законом, їх правомірність може бути оцінена виключно шляхом перевірки відповідності джерелам права вищої юридичної сили: міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана парламентом, зокрема Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, та Конституції України. З'ясовано, що аналізовані мораторії, як правило, обмежують звернення стягнення на майно боржника і в такому разі мають розглядатися як втручання принаймні в два конвенційних права – права на справедливий суд та права на мирне володіння своїм майном і, відповідно, мають оцінюватися з урахуванням практики ЄСПЛ. Проаналізовано відповідні стандарти ЄСПЛ. Виснувано, що такий критерій, як закріплення на національному рівні права кредиторів отримати компенсацію втрат, завданих внаслідок тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання боржником, є опціональним і не може застосовуватися при оцінці усіх видів мораторіїв. Водночас обґрунтовано, що наявність реальної можливості отримати компенсацію унаслідок дії мораторію є обов'язковою, якщо останній був встановлений на користь держави. Доведено, що аналізовані мораторії є такими, якщо відповідають Конституції України, якщо досягнення відповідної законної мети без введення мораторію або неможливе, або вимагає від держави непропорційних зусиль чи надмірного втручання у права інших осіб. Сформульовано комплексний перелік критеріїв, які дозволяють оцінити конституційність мораторіїв. Доведено, що усі встановлені критерії правомірності згаданих мораторіїв застосовуються і в частині рішень господарських судів.

Ключові слова: принцип правової визначеності, мораторій, мораторій на примусове виконання судових рішень, пропорційність, конституційність, виконувальність судових рішень, відшкодування шкоди, зворотна дія в часі.

The article is devoted to identifying the criteria for the legitimacy of moratoria on the enforcement of commercial court judgments. The author defines a moratorium on the enforcement of court judgments as a formally temporary prohibition on the enforcement of certain judicial decisions, established directly by law and not connected to the resolution of a dispute by a court. It is established that, at present, a significant number of such moratoria exist in Ukraine, and that these constitute one of the main reasons for the non-enforcement of court decisions. The article notes that since moratoria on the enforcement of court judgments are established by law, their legitimacy may only be assessed by verifying their compliance with higher-ranking legal sources: international treaties, whose binding force has been recognized by the parliament – in particular, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms – and the Constitution of Ukraine. It is demonstrated that such moratoria generally restrict the enforcement of claims against the debtor's assets, and in such cases must be evaluated as an interference with at least two Convention rights: the right to a fair trial and the right to peaceful enjoyment of possessions, and accordingly must be assessed in light of the case law of the European Court of Human Rights (ECtHR). The relevant ECtHR standards are analyzed. It is concluded that the criterion of securing at the national level a creditor's right to compensation for losses caused by prolonged non-enforcement of a court decision is optional and may not be applicable to all types of moratoria. At the same time, it is argued that the availability of a real opportunity to obtain such compensation is mandatory where the moratorium benefits the state. It is proven that moratoria under review may be considered constitutional only if achieving a legitimate aim without introducing the moratorium is either impossible or would require the state to take disproportionate measures or to interfere excessively with the rights of others. A comprehensive list of criteria for assessing the constitutionality of such moratoria is proposed. It is demonstrated that all identified criteria also apply to moratoria concerning the enforcement of commercial court judgments.

Key words: principle of legal certainty, moratorium, moratorium on the enforcement of court judgments, proportionality, constitutionality, enforceability of court judgments, compensation for damage, retroactivity.

Постановка проблеми. Станом на червень 2021 року в Україні налічувалося щонайменше 13 мораторіїв, що перешкоджають примусовому виконанню судових рішень [1, с. 8], а після початку повномасштабного вторгнення російської федерації законодавець встановив нові мораторії (п. 10-2, 10-3 розділу XIII Закону України «Про виконавче провадження») [2]. Наявність таких мораторіїв є, на думку уряду, однією з основних причин невиконання рішень судів в Україні [3]. Водночас Комітет міністрів Ради Європи, який здійснює нагляд за виконанням рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), нещодавно підкреслив важливість скасування законодавчих заборон, зокрема мораторіїв, які блокують виконання рішень [4]. За таких умов надзвичайного значення набуває питання формування критеріїв правомірності мораторіїв на примусове виконання рішень судів. Водночас з урахуванням того, що в порядку господарського судочинства вирішуються спори між юридичними особами, обсяг конституційних прав яких менший, порівняно з фізичними особами [5], слід розглянути питання формування критеріїв правомірності мораторіїв на примусове виконання рішень перш за все господарських судів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Предметом досліджень низки вітчизняних науковців була загально-правова тематика мораторіїв, що перешкоджають примусовому виконанню судових рішень. Зокрема, слід виділити Наталію Блажівську, яка вивчала питання мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника в законодавстві України та в практиці ЄСПЛ, Юрія Білоусова, що досліджував мораторій на звернення стягнення на майно у контексті забезпечення майнових інтересів держави та суб'єктів приватного права, а також Любов Малярчук та Олексія Снідевича, які досліджували конституційність низки мораторіїв на примусове виконання судових рішень. Разом із тим у національній доктрині так і не було запропоновано повноцінного переліку критеріїв оцінки мораторіїв на примусове виконання судових рішень на відповідність Конституції України, а також не було проаналізовано, чи є відмінності в такому переліку за умови того, що судові рішення були ухвалені в порядку господарського судочинства.

Постановка завдань дослідження. З урахуванням викладеного, спочатку встановивши зміст поняття мора-

торію на примусове виконання судових рішень, слід сформувати перелік критеріїв, які дозволяють оцінити такий мораторій на предмет відповідності Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та Конституції України, а також з'ясувати, чи відрізняються зазначені критерії від критеріїв правомірності мораторіїв на примусове виконання судових рішень, ухвалених господарськими судами.

Виклад основного матеріалу. Мораторій як юридична категорія має декілька значень і безпосередньо пов'язаний зі створенням тимчасових обмежень на вчинення певних дій юридичного та/або фактичного характеру. Як зауважує Ю. Білоусов із посиланням на Ліґа:Закон, мова може йти, зокрема, про «відстрочку чи призупинення виконання зобов'язань у зв'язку з настанням надзвичайних подій, обставин», «заборону випробувань, застосування окремих видів зброї» тощо [6, с. 122].

Як зазначалося вище, однією з основних причин невиконання рішення судів в Україні уряд називає наявність мораторіїв, які перешкоджають примусовому виконанню рішень судів [3]. У цьому контексті під мораторіями мають на увазі формально тимчасову заборону на примусове виконання деяких судових рішень, яку разом із тим слід відрізнити від інших ускладнень, що можуть виникнути в процесі виконання. Зокрема, поняття мораторію не охоплює зупинення судом стягнення на підставі виконавчого документа, зупинення судом реалізації арештованого майна у разі відсутності іншого майна боржника, на яке може бути звернено стягнення, та відстрочки виконання рішення (п. 2, 3, 6 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження»). Так, як правильно звертає увагу Ю. Білоусов, зупинення реалізації арештованого майна є індивідуальним процесуальним ускладненням [6, ст. 124]. Відповідно, мораторій на примусове виконання судових рішень виділяється серед решти ускладнень у процесі виконання тим, що є прямою вимогою закону, а не виникає з акту індивідуальної дії за результатами оцінки індивідуальних обставин. Мораторій на виконання судових рішень відрізняється і від зупинення виконавчого провадження у разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги (ст. 38 Закону України «Про виконавче провадження»), оскільки хоча таке зупинення і є вимогою нормативно-правового акту, однак пов'язане із відновленням процесу з вирішення спору судом, тоді як примусовому виконанню підлягають ті рішення, у яких спір вирішено.

Яскравим прикладом мораторію на виконання на примусове виконання деяких категорій судових рішень є мораторій на застосування заходів примусового виконання рішень щодо державних вугледобувних підприємств, згідно з яким: (1) підлягають зупиненню виконавчі провадження та заходи примусового виконання рішень щодо державних вугледобувних підприємств, які підлягають виконанню в порядку, встановленому Законом України «Про виконавче провадження»; (2) знімаються арешти та заборони відчуження майна у таких виконавчих провадженнях [1, с. 29].

Таким чином, мораторієм на примусове виконання судових рішень є формально тимчасова заборона на примусове виконання деяких судових рішень, яка є прямою вимогою закону і не пов'язана із вирішенням спору судом.

У правовій науці виконуваність судового рішення розглядається як одна з вимог принципу правової визначеності [7, с. 418]. Відповідно, неправомірний мораторій на примусове виконання судових рішень порушує перш за все принцип правової визначеності, а відтак – і принцип верховенства права.

Оскільки мораторії на примусове виконання судових рішень встановлюються законом, їх правомірність може бути оцінена виключно шляхом перевірки відповідності джерелам права вищої юридичної сили: міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною

Радою України, та Конституції України. Ключовим міжнародним договором у цьому випадку є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Мораторії на примусове виконання судових рішень, як правило, обмежують звернення стягнення на майно боржника і в такому разі мають розглядатися як втручання принаймні в два конвенційних права – права на справедливий суд та права на мирне володіння своїм майном – і, відповідно, оцінюватися з урахуванням практики ЄСПЛ [8, с. 6], який вдається до тлумачення гарантованих Конвенцією прав у світлі принципу верховенства права, що закріплений у її преамбулі [9].

Н. Блажівська, яка досліджувала питання мораторіїв на звернення стягнення на майно боржника в практиці ЄСПЛ, зауважує, що їх встановлення в законодавстві повинно відповідати таким умовам: мати законну мету (захист інтересів держави, суспільства чи окремих суб'єктів; подолання наслідків надзвичайних обставин) та забезпечувати пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою. Як зазначає вчена, визначення пропорційності у практиці ЄСПЛ відбувається з урахуванням (1) строку застосування мораторію, (2) гнучкості мораторію, що включає можливість оскаржувати законодавчі обмеження, наприклад, у разі їх несправедливого застосування, та (3) закріплення на національному рівні права кредиторів отримати компенсацію втрат, завданих внаслідок тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання боржником [8, с. 7-8].

Щодо строку застосування мораторію, то варто зауважити, що ЄСПЛ у справі «Зеленчук і Цицюра проти України», яка хоча і не стосувалася права на справедливий суд, однак стосувалася права на мирне володіння своїм майном, указав, що при оцінці суворості тягаря, покладеного на носія прав, слід враховувати як тривалість періоду, протягом якого діяли обмеження, так і невизначеність, створену неодноразовими продовженнями мораторію [10].

Що ж до останньої умови – закріплення на національному рівні права кредиторів отримати компенсацію втрат, завданих внаслідок тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання боржником, то її навряд чи можливо сприймати обов'язковою щодо усіх видів мораторіїв. Так, наприклад, мораторій на погашення вимог кредиторів у справі про банкрутство є підставою для зупинення вчинення виконавчих дій за винятком перебування виконавчого провадження на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум (п. 4 ч. 1 ст. 34 Закону України «Про виконавче провадження») [2]. Такий мораторій не лише не дозволяє стягнути з боржника наявне майно у виконавчому провадженні, відкладаючи вимоги кредитора до моменту їх задоволення за підсумками процедур банкрутства, а і є підставою для зупинення нарахування індексу інфляції за весь час прострочення виконання грошового зобов'язання та трьох процентів річних від простроченої суми (ч. 3 ст. 41 Кодексу України з процедур банкрутства) [11], що виключає можливість отримання компенсації за час затримки. Разом із тим таке нормативно-правове регулювання не свідчить про порушення прав кредиторів, оскільки мораторій на погашення їх вимог у справі про банкрутство слугує механізмом збереження активів боржника задля їх спрямування під час реалізації щодо боржника судових процедур на задоволення вимог кредиторів на засадах конкурсу та забезпечення справедливого балансу між інтересами кредиторів і боржника, а також максимального погашення пасиву боржника за рахунок його активів [12]. Тобто зазначений мораторій забезпечує рівномірне задоволення кредиторських вимог, що хоча і допускає можливість їх знецінення, однак не вимагає наявності відповідних компенсаційних механізмів за відсутності суб'єкта, який має здійснювати відпо-

відне відшкодування з урахуванням неплатоспроможності боржника та відсутності відповідальності інших осіб за його зобов'язаннями. ЄСПЛ також не встановлював фактів порушення Україною своїх зобов'язань у зв'язку із існуванням мораторію на погашення вимог кредиторів.

Разом із тим наявність реальної можливості отримати компенсацію унаслідок дії мораторію, на нашу думку, обов'язково повинна мати місце, якщо останній був встановлений на користь держави, зокрема в особі її підприємств, установ та організацій. Зазначене пояснюється тим, що держава, встановлюючи мораторії такого виду, виступає «суддею у власній справі», а тому існує значний ризик зловживань.

Таким чином, умова закріплення на національному рівні права кредиторів отримати компенсацію втрат, завданих внаслідок тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання боржником, має опціональний характер і повинна розглядатися у світлі характеру мораторію.

Часто вчені ставлять питання про відповідність мораторіїв відповідності міжнародним стандартам [8, с. 5]. Разом із тим варто пам'ятати, що Конвенція встановлює мінімальний обсяг прав особи, які не можуть бути обмежені державою-членом [13, с. 142]. З урахуванням наведеного вважаємо, що слід зосередитися не лише на врахуванні позицій ЄСПЛ, а й на формуванні власної практики із тлумачення положень Конституції України щодо захисту як права власності, так і права на доступ до суду.

Конституційний суд України, тлумачачи Основний закон, визнає принцип дружнього ставлення до міжнародного права, відповідно до якого практика тлумачення та застосування Конвенції ЄСПЛ має враховуватися при розгляді справ у порядку конституційного судочинства [14], що означає, зокрема, використання юридичних позицій ЄСПЛ в якості інструмента аргументації власних рішень [15, с. 543]. Наведене створює можливість для імплементації юридичних позицій ЄСПЛ щодо відповідності мораторіїв Конвенції для перевірки також їх конституційності. Однак, враховуючи, що Конституція України гарантує ширший обсяг прав, перевірка мораторіїв на їх відповідність положенням Основного закону немає обмежуватися вищевикладеним.

Так, наприклад, Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна», в редакції від 26.07.2015 встановлює мораторій на застосування примусової реалізації майна державних підприємств та господарських товариств, у статутних капіталах яких частка держави становить не менше 25 відсотків, до вдосконалення визначеного законами України механізму примусової реалізації майна. При цьому фактично зазначене унеможливує стягнення майна відповідних підприємств за єдиною окремою ознакою – належність державі або участь держави у статутному капіталі (25% і більше). Тобто, якщо державне підприємство заборгує іншому суб'єкту кошти за продукцію чи послугу, або у випадку заподіяння збитків, навіть у разі отримання відповідного судового рішення про стягнення боргу, державний виконавець обмежений у заходах з його виконання. Таке обмеження з точки зору забезпечення конкуренції вже апriori встановлює нерівність прав, оскільки приватні суб'єкти при здійсненні підприємницької діяльності логічним чином розраховують на можливість стягнення їхнього майна у разі наявності відповідного судового рішення [16, с. 10-11, 17]. Водночас ст. 42 Конституції України передбачає, що «державна забезпечує захист конкуренції у підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монополією становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види і межі монополії визначаються законом» [17]. З урахуванням вищевикладеного, а також того, що законом не може бути нівельовано саму суть права [18], мораторій, який повністю спо-

ворює конкуренцію за відсутності легітимної мети для цього та з порушенням балансу інтересів між зацікавленими сторонами, має бути, на нашу думку, визнаний неконституційним, зокрема з цієї підстави. При цьому, на наш погляд, гарантування державою виконання судових рішень зазначену проблему не усуває, оскільки спотворення конкуренції залишається.

Окрім того, правомірність мораторіїв слід оцінювати також у контексті принципу поділу влади. Так, Конституція України містить приписи з питань виконання судових рішень, зокрема: вказує на обов'язковість судового рішення як одну з основних засад судочинства (п. 9 ч. 2 ст. 129); установлює, що судові рішення є обов'язковими до виконання (ч. 1 ст. 129¹); покладає на державу обов'язок забезпечити виконання судового рішення у визначеному законом порядку (ч. 2 ст. 129¹), а також передбачає здійснення державної влади на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову (ст. 6) [17]. За таких умов встановлення мораторію на виконання судових рішень повинно бути можливе лише за наявності надзвичайно вагомих підстав.

Водночас Конституційний суд України не напроцьовував стабільну і зрозумілу практику оцінки мораторіїв на предмет конституційності. Так, у рішенні від 10.06.2003 № 11-рп/2003 Суд указав, що вищезгаданий Закон України «Про введення мораторію на примусову реалізацію майна» не порушує конституційної вимоги обов'язковості судових рішень, оскільки рішення судів про примусове відчуження майна підприємств не скасовуються, вони залишаються в силі, а їх виконання призупиняється до вдосконалення механізму примусової реалізації майна [19]. Своєю чергою у рішенні від 28.08.2020 № 10-р/2020 Суд, аналізуючи положення закону, що зупинили виконання Казначейством України судових рішень майже на 8 місяців, зауважив, що принцип поділу влади (стаття 6 Конституції України) очевидно зазнає порушення, якщо законодавчий орган своїм актом тимчасово зупиняє виконання остаточних судових рішень [20].

У США, наприклад, коли мова йде про перевірку конституційності дій уряду, що обтяжує основоположне право, суди використовують стандарт суворого контролю (*strict scrutiny*), який вважається дотриманим, якщо такі дії були «вузько спрямовані» на досягнення «переконливого інтересу уряду» та були «найменш обмежувальним засобом» для досягнення цього інтересу [21].

З урахуванням викладеного, вважаємо, що мораторій на примусове виконання судових рішень є неконституційним, якщо тільки вирішення проблеми без введення мораторію або неможливе, або вимагає від держави непропорційних зусиль чи надмірного втручання у права інших осіб.

Таким чином, на нашу думку, введення законом мораторіїв на примусове виконання судових рішень є неконституційним, якщо не справджується хоча б одна з наступних умов: (1) мораторій має законну мету; (2) мораторій забезпечує пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою, зокрема: (а) досягнення відповідної законної мети без введення мораторію або неможливе, або вимагає від держави непропорційних зусиль чи надмірного втручання у права інших осіб; (б) законодавством передбачений конкретний строк (термін) дії мораторію, який може бути істотно продовжений (перенесений) виключно з підстав або за умов, відомих або прогнозованих на момент його встановлення; (в) мораторій є гнучким, включає можливість оскаржувати законодавчі обмеження, наприклад, у разі їх несправедливого застосування; (г) законодавством гарантовані права кредиторів отримати компенсацію втрат (відшкодування шкоди), завданих(-ої) внаслідок зумовленого мораторієм тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання, боржником за яким прямо або опосередковано є держава; (д) реалізація мораторію, спрямованого на захист інтересів певних суб'єктів, не при-

зводить до дискримінації інших, зокрема необґрунтовано не спотворює економічну конкуренцію з порушенням балансу інтересів між зацікавленими сторонами.

Як зазначалося, невідповідність встановленого мораторію на примусове виконання судових рішень зазначеним вище критерієм спричиняє порушення принципу правової визначеності і надмірне втручання в права, гарантовані Конституцією України та Конвенцією. Саме по собі ухвалення рішень господарськими судами зазначеного не змінює, оскільки, наприклад, право власності виникає ще до звернення до суду, а вид судочинства не впливає на обов'язковість судового рішення, що набрало законної сили. Разом із тим в основному в порядку господарського судочинства вирішуються спори між юридичними особами, зокрема суб'єктами господарювання, обсяг конституційних прав яких менший, порівняно з фізичними особами.

Так, наприклад, у рішенні від 09.02.1999 № 1-рп/99 Конституційний суд України дійшов висновку, що положення ч. 1 ст. 58 Конституції України про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи) [5], відкинувши у такий спосіб конституційні гарантії неретропективності для юридичних осіб. Заборона зворотної дії актів у часі, крім випадків, коли у результаті такої дії поліпшується правове становище особи, також є однією з вимог принципу правової визначеності [22, с. 26], забезпечуючи прогнозованість у праві. Оскільки особа, вступаючи у правовідносини, розраховує на виконання зобов'язаною стороною своїх обов'язків, відсутність ефективного механізму примусу фактично нівелює будь-які очікування управненої сторони та де-факто змінює зміст зобов'язання. З такої точки зору тривала дія мораторію може бути прирівняна до зворотної дії акту в часі, від чого юридичні особи не захищені.

Разом із тим вважаємо, що вищевикладене не створює підстав для іншого підходу в забезпеченні прав юридичних осіб, у якій відбувається втручання у випадку встановлення мораторію на примусове виконання рішення суду, порівняно з фізичними особами. Так, перш за все варто відзначити, що існують теоретичні передумови для зміни позиції Конституційного суду України, яка ще в момент формування піддалася критиці з точки зору обґрунтованості. Наприклад, в окремій думці суддя Конституційного суду України Скоромоха В. Є. вдало зазначив, що вказана норма поширюється також на юридичні особи, які є ні чим іншим ніж «колективним утворенням, певним чином організованим колективом людей» [23]. По-друге, аналіз практики ЄСПЛ вказав на те, що у випадку порушення принципу правової визначеності Суд захищає права, гарантовані юридичним та фізичним особам, однаково. Зрештою, захист від неправового мораторію гарантується цілою низкою положень Конституції України, які захищають, зокрема право власності, економічної конкуренції, передбачають поділ влади та обов'язковість виконання судових рішень.

Висновки дослідження. Мораторієм на примусове виконання судових рішень є формально тимчасова заборона на примусове виконання деяких судових рішень, яка є прямою вимогою закону і не пов'язана із вирішенням спору судом. Таким чином, зазначений мораторій слід відрізняти від інших ускладнень, що можуть виникнути

в процесі виконання судових рішень на підставі акту індивідуальної дії за результатами оцінки індивідуальних обставин або у зв'язку з відновленням спору судом (відстрочка виконання рішення та зупинення виконавчого провадження у разі поновлення судом строку подання апеляційної скарги відповідно).

Мораторії на примусове виконання судових рішень, як правило, обмежують звернення стягнення на майно боржника і в такому разі мають розглядатися як втручання принаймні в два конвенційних права – права на справедливий суд та права на мирне володіння своїм майном – і, відповідно, мають оцінюватися з урахуванням практики ЄСПЛ, який враховує, чи мало встановлення мораторію законну мету та чи забезпечувало пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою. У контексті останнього критерію ЄСПЛ враховує строк застосування мораторію, його гнучкість та закріплення на національному рівні права кредиторів отримати компенсацію втрат, завданих внаслідок тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання боржником. Разом із тим виснувано, що останній критерій є опціональним і не може застосовуватися при оцінці усіх видів мораторіїв. Наявність реальної можливості отримати компенсацію унаслідок дії мораторію обов'язково повинна мати місце, якщо останній був встановлений прямо чи опосередковано на користь держави.

З точки зору національного права обґрунтовано, що введений законом мораторій на примусове виконання судових рішень є неконституційним, якщо не справджується хоча б одна з наступних умов: (1) мораторій має законну мету; (2) мораторій забезпечує пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою, зокрема: (а) досягнення відповідної законної мети без введення мораторію або неможливе, або вимагає від держави непропорційних зусиль чи надмірного втручання у права інших осіб; (б) законодавством передбачений конкретний строк (термін) дії мораторію, який може бути істотно продовжений (перенесений) виключно з підстав або за умов, відомих або прогнозованих на момент його встановлення; (в) мораторій є гнучким, включає можливість оскаржувати законодавчі обмеження, наприклад, у разі їх несправедливого застосування; (г) законодавством гарантовані права кредиторів отримати компенсацію втрат (відшкодування шкоди), завданих(-ої) внаслідок зумовленого мораторієм тривалого невиконання судового рішення про примусове виконання зобов'язання, боржником за яким прямо або опосередковано є держава; (д) реалізація мораторію, спрямованого на захист інтересів певних суб'єктів, не призводить до дискримінації інших, зокрема необґрунтовано не спотворює економічну конкуренцію з порушенням балансу інтересів між зацікавленими сторонами.

Усі перелічені вище критерії правомірності мораторіїв на примусове виконання судових рішень застосовуються і в частині рішень господарських судів. Напрацьоване Конституційним судом України тлумачення Основного закону, відповідно до якого положення ч. 1 ст. 58 останнього про те, що закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи, треба розуміти так, що воно стосується людини і громадянина (фізичної особи), не обмежує захист юридичних осіб, зокрема суб'єктів господарювання, від неправового мораторію, порівняно з фізичними особами.

ЛІТЕРАТУРА

1. М-во юстиції України. Моніторинговий звіт про проведення аналізу проблем та підготовку пропозицій щодо зняття мораторіїв, що ускладнюють виконання судових рішень, здійснення моніторингу мораторіїв з метою визначення їх регуляторного впливу на вирішення наявних проблем та на діяльність і права інших осіб, а також підготовку пропозицій щодо доцільності створення небюджетного фонду гарантування виконання рішень судів щодо / Підписувач О. М. Олійник. 2021. 183 с.
2. Про виконавче провадження : Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII : станом на 1 серп. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення: 31.07.2025).

3. Про схвалення Національної стратегії розв'язання проблеми невиконання рішень судів, боржниками за якими є державний орган або державне підприємство, установа, організація, на період до 2022 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 30.09.2020 № 1218-р : станом на 21 січ. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2020-p#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
4. Decisions Committee of Ministers of Council of Europe of 12.06.2025 no. CM/Del/Dec(2025)1531/H46-44. URL: [https://hudoc.exec.coe.int/ENG/%7B"excididentifier":\["DH-DD\(2025\)369E"\]%7D](https://hudoc.exec.coe.int/ENG/%7B) (date of access: 31.07.2025).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України : Рішення Конституц. Суду України від 09.02.1999 № 1-пн/99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-99#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
6. Білоусов Ю. Мораторій на звернення стягнення на майно у контексті забезпечення майнових інтересів держави та суб'єктів приватного права. Університетські наукові записки. 2019. С. 120–135. URL: <https://doi.org/10.37491/unz.71.11> (дата звернення: 31.07.2025).
7. Остапенко Г. 3. Принцип правової визначеності: теоретико-прикладні засади : монографія. Київ : Парлам, 2023. 460 с.
8. Блажівська Н. Мораторій на звернення стягнення на майно боржника в законодавстві України та в практиці ЄСПЛ. *Підприємство, господарство і право*. 2018. № 12. С. 5–9. URL: <http://www.pgj-journal.kiev.ua/archive/2018/12/2.pdf> (дата звернення: 31.07.2025).
9. Справа «Пономарьов проти України» (Заява N 3236/03) : Рішення Європ. суду з прав людини від 03.04.2008. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text (дата звернення: 31.07.2025).
10. Справа «Зеленчук і Цицюра проти України» (Заяви № 846/16 та № 1075/16) : Рішення Європ. суду з прав людини від 22.05.2018. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c79#Text (дата звернення: 31.07.2025).
11. Кодекс України з процедур банкрутства : Кодекс України від 18.10.2018 № 2597-VIII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
12. Постанова Верховного Суду від 01.04.2021 у справі № 904/1907/15. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96172716> (дата звернення: 31.07.2025).
13. Синицин П. М. Інтерпретаційна діяльність Конституційного Суду України в контексті рішень Європейського суду з прав людини : дис. ... д-ра філософії в галузі права : 081. Одеса, 2021. 204 с. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/7c9620a5-1f49-4aba-b7d0-d894c17f305/content> (дата звернення: 31.07.2025).
14. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень ч. 5 ст. 21 Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації" : Рішення Конституц. Суду України від 08.09.2016 № 6-пн/2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-16#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
15. Бокоч М. В. Принцип дружного ставлення до міжнародного права у діяльності Конституційного Суду України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 8. С. 541–543. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-8/135> (дата звернення: 31.07.2025).
16. Бенедисюк С. Аналіз застосування мораторію на стягнення майна державних підприємств та його відповідності вимогам законодавства про захист економічної конкуренції та надання державної допомоги суб'єктам господарювання. 28 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/61f1d0d/dd5/61fd0dd53576378750748.pdf#page=17.07> (дата звернення: 31.07.2025).
17. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
18. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Марго Поліни Олександрівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) п. 1 ч. 5, ч. 7 ст. 454 Цивільного процесуального кодексу України : Рішення Конституц. Суду України від 06.04.2022 № 2-р(II)/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-22#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
19. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України "Про введення мораторію на примусову реалізацію майна" : Рішення Конституц. Суду України від 10.06.2003 № 11-пн/2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-03#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
20. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень постанови Кабінету Міністрів України „Про встановлення карантину з метою запобігання поширенню на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, та етапів послаблення протиепідемічних зах : Рішення Конституц. Суду України від 28.08.2020 № 10-п/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-20#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
21. Strict scrutiny. LII / Legal Information Institute. URL: https://www.law.cornell.edu/wex/strict_scrutiny (date of access: 31.07.2025).
22. Матвеев Ю. І. Принцип правової визначеності як складова верховенства права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 220 с.
23. Окрема думка судді Скоморохи В.Є. стосовно Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 у справі за конституційним зверненням Національного банку України щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 58 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/na01d710-99#Text> (дата звернення: 31.07.2025).